

Zaradi bližine madžarščine in kajkavščine v prekmurskih besedilih najdemo tudi izraze iz teh dveh jezikov, npr. **orság** 'država' ali **istina** 'resnica' in **náime** tudi nájme 'namreč, izraža dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega'. Zunanji razpoznavni znak skupnega kulturnega prostora z madžarsko državo so torej nekateri madžarizmi in madžarska grafika (latinica z drugačnim sestavom grafičnih znamenj za sičnike in šumnike). Različni pisci so prekmurski knjižni jezik zapisovali z različnimi znaki za glasove, tj. črkovnimi znamenji, saj so npr. samo za današnji č uporabljali pet različnih črk oziroma dvočrkij, in sicer *cj, cs, ch, ts, č* (npr. *csrcjavka* in *čerčavka* = **črčavka** 'sodra'). Zelo pomemben je tudi vpliv hrvaške kajkavščine (predvsem v cerkvi), saj so prekmurske župnije dolgo časa pripadale k zagrebski škofiji (1094–1777).

Vilko Novak je z zgodovinsko-narečnim *Slovarjem stare knjižne prekmurščine* postavil spomenik prekmurskemu knjižnemu

jeziku, ki mu zaradi velike zgodovinske vloge pri ohranjanju slovenstva v Prekmurju v najtežjih trenutkih nadvlade sosednjih narodov tudi pripada. Jezik se v svojem tristoletnem razvoju ni veliko spreminjal, saj ga bodo zelo dobro razumeli tudi današnji govorniki prekmurščine, veliko manj pa seveda govorniki osrednjeslovenskih narečij, saj ima veliko posebnosti tako v oblikoslovju in skladnji kot tudi v besedju. Stara knjižna prekmurščina oziroma prekmurščina se s tem slovarjem pridružuje drugim jezikom, ki so opisani oziroma zapisani v enem izmed jezikovnih priročnikov, s čimer so postali »nesmrtni«. Slovar bo nepogrešljiv pripomoček pri nadaljnjih raziskovanjih prekmurskega jezika, književnosti in življenja nasploh na levem bregu reke Mure.

Damjan Huber
Rogašovci
damjan.huber@gmail.com

Miran Štuhec: *Aristokracija jezika in duha. Antologija slovenske esejistike po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletrina), 2005. 590 str.

V antologiji *Aristokracija jezika in duha* so zbrani eseji slovenskih avtorjev, ki so nastali po drugi svetovni vojni. Antologija prinaša besedila šestintridesetih piscev: seznanimo se z besednimi mojstrovini Josipa Vidmarja, Edvarda Kocbeka, Lojzeta Kovačiča, Toneta Pavčka, Marjana Rožanca, Kajetana Koviča, Milana Dekleve, Draga Jančarja in drugih vidnejših ustvarjalcev. Vsebinsko logično se zaključuje z urednikovim razmišljanjem o esejistiki na Slovenskem; o slogovnih, miselnih in tematskih značilnostih piše Miran Štuhec tako, da poudari predvsem tiste avtorje, ki so za dinamiko korpusa odločilnejši. Urednik je zbral še pomembnejše biografske podatke esejistov ter jih strnil v *Beležki o piscih* na samem koncu knjige.

Miran Štuhec je z antologijo nedvomno zajel raznolikost slovenskega esejističnega ustvarjanja in pokazal na njegove glavne tematske ter idejne premike.

Antologij o eseju so se v preteklosti lotili tudi že Drago Šega (*Antologija slovenačkog književnog esaja*, 1964), Jože Pogačnik (*Sodobni hrvaški esej*, 1980), Matevž Kos (*Branje po izbiri*, 2004) ter Janko Kos (*Sodobni slovenski esej*, 1979); le-ta je v svoji knjigi iz leta 1979 predstavil pisce z različnim številom prispevkov. Korpus besedil je sedaj neprimerno večji, zato je v *Aristokraciji jezika in duha* vsakemu izmed avtorjev dodeljen prostor le za eno delo, a je mogoče trditi, da knjiga kljub temu prinaša temeljit uvid v obravnavano področje. Bra-

nje nas prepriča, da je slovenska esejistika dejansko aristokracija jezika in duha.

V preteklosti so o esejju med drugim razmišljali že Božidar Borko (*Kaj je in kaj ni esej*, 1954), Drago Šega (*Antologija slovenač kog književnog eseja*, 1964; *Eseji in kritike*, 1966), Franc Zdravec (*Literarna esejistika in kritika v knjigi Slovenska književnost 1945–1965 II*, 1967), Janko Kos (*Esej in Slovenci*, 1979, v reviji *Sodobnost*, let. 27, št. 1, str. 39–56), Denis Poniž (*Slovenački esej*, 1984; *Esej v knjigi Literarni leksikon. Študije*, zv. 33, 1989) in Marjan Rožanc (*Evropa : eseji in legende*, 1987). Čeprav Miran Štuhec ne sodi med prve preučevalce omenjenega področja, pomeni njegova antologija viden prispevek k tej temi in je pomemben del študijskega gradiva. Zelo širok izbor esejev je urednik pospremil še s temeljito analizo. Knjiga na enem mestu prinaša besedila, ki so nastajala celih petdeset let. Zaradi raznovrstne tematike, ki jo obravnavajo zbrani prispevki, je zanimiva tudi za širšo publiko; je pa prav tako primeren priročnik za študente literature.

Eseji v antologiji si sledijo glede na pisce: zbrani so od najstarejšega Josipa Vidmarja, do najmlajšega Mitje Čandra. Pri izboru avtorjev in besedil je Miran Štuhec upošteval pomembnost tematskih, nazorskih, idejnih, slogovnih in jezikovnih sestavin, reprezentativnost, številčnost in pomembnost posameznih opusov, Rožančevo nagrado in podobno, vključil pa je tudi pisce, ki niso napisali veliko esejev, vendar so zanimivi zaradi svojega izvirnega in estetsko dovršenega pisanja. Med njimi so taki, ki obravnavajo vprašanja književnosti (Tomo Virk, Matevž Kos, Tea Štoka), kritike (Josip Vidmar, Janko Kos, Matevž Kos) in estetike (Josip Vidmar), problematiko narodnosti, slovenstva in jezika (Drago Jančar, Niko Grafenauer, Tone Pavček, Bojan Štihi, Ciril Zlobec, Juš Kozak, Marjan Rožanc, Alojz Rebula, Boštjan M. Zupančič), nekatere vidnejše osebe (Drago Jančar, Kajetan Kovič, Anton Ocvirk, Taras

Kermauner, Vinko Ošlak, Spomenka Hribar, Marjan Rožanc, Janko Kos), nekoliko manj so zastopane bivanjske teme (Marjan Rožanc, Jani Virk, Jože Snoj, Taras Kermauner, Alojz Rebula, Vinko Ošlak, Iztok Geister). Izbor vsekakor upošteva tematsko pestrost esejistike.

V branje se nam najprej ponudi delo *Organska lepota* Josipa Vidmarja, kjer avtor na kratek, jednat in berljiv način prikaže skrivnostno lepoto rastlin, živali in človeka. V *Pričevalcu in bojevniku* je France Vodnik zapisal razmišljanje o življenju in delu Edvarda Kocbeka, »velikega mojstra naše besede, hrabrega in zvestega bojevnika za slovensko svobodo, pa tudi izvirnega, evangelijsko zavzetega pričevalca sodobne krščanske omike ...«. Sledi esej samega Edvarda Kocbeka *O poeziji*, v katerem pisec razglablja o umetnosti kot spontanem in osvobajajočem iskanju smisla, o vprašanih, s katerimi se ubada umetnost, ter o nasprotnem, razumskem spoznavanju resničnosti, ki je primarno dana znanosti. V antologiji najdemo tudi esej Marjana Rožanca *Pervetiran katolicizem*, kjer pisec razmišlja o tem, kaj se dogaja v nekoč elitni nogometni igri in da so gledalce, kot so bili Miško Kranjec, Tone Pavček, Dominik Smole in drugi, nadomestili nasilneži in pijanci. Morda bi še nekaj besed namenila novejšim esejem, zbranim na koncu antologije. Med njimi je, recimo, *Oda vodi* Iztoka Gaistra, kjer avtor esejizira o različnih vidikih vode, v *Vprašanju za Borisa Viana* Milan Dekleva skozi perspektivo jazza razpravlja o Johnu Cageu kot o najdoslednejšem nadrealističnem pesniku. V esejju *Nemir zgodovine, umetnost, človekov nemir* Drago Jančar razglablja o zgodovini, o tem, kje smo in kam gremo. Dalje v *Ujetnikih bolečine ali trpkem paradoksu sreče* Tomo Virk govori o trpljenju oziroma bolečini, kot jo razumejo Adolf Muschg, Leszek Kolakowski, Evald Flisar, Marjan Rožanc, Gustave Flaubert, Fjodor Mihajlovič Dostojevski ter še nekateri drugi. V esejju *Korupcija razsvetljenstva in postkomunizem* Aleš Debeljak na primeru oboroženega študenta piše o dobi, v kateri

živimo. Pravi, »da pištola v univerzitetni pisarni« ne zaznamuje samo razširjenih mej dovoljenega, temveč metaforično razkriva obrat od vrednot skupnosti k ekskluzivistični skrbi za užitek posameznika, k obsesivnemu ukvarjanju z lastnim egom, interesi, uspehom in varnostjo. V eseju Alojza Ihana *O nespodobnih besedah* avtor na živ in zabaven način razpravlja o nespodobnih besedah, o njihovem potovanju skozi čas ter o »dobromislekih vrtičkarjih«, ki so po svoje »očistili« jezik. Sledi esej Janija Virka *Na robu resničnosti* in *Nedovršni glagol biti* Matevža Kosa, kjer teče beseda o *Šepavih sonetih* (1995) Milana Dekleve. Zadnji prispevek je delo Mitje Čandra – *Ljubosumnost*, v katerem izvemo o oblastnih, skorajda napadalnih in perversnih pismih Jamesa Joycea njegovi ljubici Nori. V antologiji so si svoj prostor priborili še: Jože Javoršek, Bojan Štih, France Papež, Alojz Rebula, Herbert Grün, Ciril Zlobec, Lojze Kovačič, Tone Pavček, Primož Kozak, Teras Kermauner, Kajetan Kovič, Matjaž Kmecl, Jože Snoj, Niko Grafenauer, Andrej Inkret, Vinko Ošlak, Aleš Berger, Aleksander Zorn, Edvard Kovač, Boštjan M. Zupančič in Vinko Möderndorfer. Izpostavila bi še eseja edinih avtoric v antologiji; to sta *Narodnoosvobodilni boj kot poesis* Spomenke Hribar, kjer avtorica analizira Kocbekovo poezijo iz narodnoosvobodilne vojne ter prispevek Tee Štoka *Zapeljevanje, ljubezen, skrivnost v poeziji Tomaža Šalamuna*, kjer, kot že naslov pove, beremo o skrivnosti poezije Tomaža Šalamuna.

Antologijo je urednik zaključil z lastnim prispevkom *Aristokracija jezika in duha*, kjer na pregleden in analitičen način razmišlja o razvojnih, slogovnih, duhovnozgodovinskih in tematskih področjih slovenske esejistike po drugi svetovni vojni; pokaže na pestrost, pomembnost in strukturiranost omenjene teme. Med zbranimi pisci so pripadniki vseh generacij, od najstarejšega Josipa Vidmarja do najmlajšega Mitje Čandra. Vsi so prepoznavni po svojevrstnem slogu, notranjeslogovnih značilnostih in

tematiki, ki jih natančneje obravnava pri Josipu Vidmarju, Marjanu Rožancu in Dragu Jančarju. Na kratko strne tudi teme, notranjeslogovne prvine in značilnosti preostalih esejistov, vključenih v antologijo. Ugotavlja, da so le-te odraz dejanskega stanja na tem področju. Močneje so zastopana vprašanja književnosti, kulture in jezika, manj bivanjska problematika. Z vidika notranjeslogovnih prvin se v uvrščenem gradivu prepletajo predvsem interpretativnost, razpravljalnost in kritičnost. Razmišlja, da so za antologijo in slovensko esejistiko nasploh očitno značilni izzivalnost, meditacija, intuicija in osebna prizadetost, dvom, skrb, radost, navdušenje, ponos ter slovesnost; nekateri esejisti posvečajo posebno pozornost jeziku, na drugi strani pa imamo nekoliko bolj »racionalno« skupino ustvarjalcev, ki želijo jezik povezati z logičnostjo, nazornostjo in natančno sledijo slovničnim pravilom, preciznosti in jasnosti. Pisci se med seboj razlikujejo tudi po duhovnih in filozofskih stališčih ter svetovnonazorskih temeljih. Med njimi prav tako najdemo razlike v širini znanja, v sposobnosti umetniškega izražanja in ustvarjalni zmogljivosti.

Antologija zajema največji korpus slovenske esejistike in je reprezentativna tako po slogovni ter jezikovni kot tudi po idejni, tematski in nazorski plati. Kaže na razvojno pot slovenskega eseja, ki teče od Vidmarjevih prek Rožančevih do Jančarjevih in Virkovih esejev. Čuti se vpliv Nietzscheja, Bergsona, Gasseta, Kierkegaada, Sartra, Heideggerja, Wittgensteina in Gadamerja, Pirjevca, Rožanca, Kocbeka ter mnogih drugih mislecev, ki so vplivali na slovenski duhovni prostor v preteklih petih desetletjih. V knjigi najdemo vse tematske sklope, namenoma je izpuščen le filozofski esej, saj avtor trdi, da le-ta zaradi svoje specifičnosti zahteva posebno obravnavo.

Katja Bergles
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
katja.bergles@email.si